

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Павленко Юлії Олександрівни
«Миколаївщина в другій половині 60-х – на початку 90-х років ХХ ст.»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України**

В сучасній українській історіографії увага до регіональних проблем ствердно оформилась у потужний напрямок наукового аналізу. Історична регіоналістика на сьогодні набуває особливого звучання не тільки з огляду на академічний аспект, але й виходячи з гострих суспільно-політичних процесів боротьби за соборність України та відстоювання її територіальної цілісності.

Вивчення регіональної проблематики, попри самотійну наукову цінність, виступає важливим засобом для більш глибокої інтерпретації власне історії України в усій єдності і різноманітті її регіонів.

За словами Нормана Дейвіса, «історії потрібно бачити й еквівалент планет, які обертаються у космосі, і спостерігати людей, які ходять по землі, і досліджувати, що в тих людей на душі та що ховається під їхніми ногами. Історикам треба мати відповідники телескопа, мікроскопа, томографа й геологічного зонда».

У цьому контексті актуальність являє представлена до захисту дисертаційна робота Юлії Олександрівни Павленко «Миколаївщина в другій половині 60-х – на початку 90-х років ХХ ст.».

Обраний для аналізу історичний період в цілому не достатньо позначений увагою істориків. Попри очевидну важливість суспільно-політичних та соціально-економічних процесів доби «застою» та «перебудови», безпосередню тяглість цих подій, вже наявну історичну дистанцію, маємо до певної міри «розріджене» історичне поле.

Дисертантка чітко визначила предметно-об'єктне поле дослідження, належним чином обґрунтувала його хронологічні й територіальні межі.

Висунуті автором мета та завдання покликані охопити суттєві компоненти досліджуваної проблеми, їх реалізація зумовлює відповідну структуру дисертації.

Представлена дисертація виконана відповідно до планів наукової теми «Актуальні проблеми історії Півдня України в загальноісторичному вимірі» Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, що має державну реєстрацію.

Вагомим є практичне значення роботи, яка може бути використана в історико-краєзнавчій роботі, музейній справі, популяризації історії краю у площині публічної історії, мас-медіа, при підготовці навчально-методичних матеріалів у системі загальноосвітніх та вищих навчальних закладів та ін.

Апробація роботи є достатньою. Наукова громадськість мала можливість ознайомитись з основними положеннями роботи завдяки 6 статтям авторки в українських фахових виданнях (у т.ч. індексованих у наукометричній базі Index Copernicus), одному зарубіжному виданні та низці матеріалів конференцій.

Основу джерельної бази дослідження становлять документи Державного архіву Миколаївської області, що природно з огляду на регіональний характер дослідження. Разом з тим, робота могла б значно виграти у випадку залучення матеріалів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, розсекречених документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, зокрема Спр. 1771 «Оперативне листування з УКДБ при РМ УРСР по Миколаївській області стосовно об'єктів суднобудівної галузі УРСР (1963-1966 рр.)», Спр.1935, Спр. 1936 «КНС щодо контролю за агентурно-оперативною діяльністю УКДБ при РМ УРСР по Миколаївській області (1970-1977)» та ін.

Вважаємо, що в перспективі авторка зможе розширити горизонти свого дослідження, залучивши до джерельного масиву самвидавську періодику Миколаївщини кінця 80-х – початку 90-х рр., а також матеріали усної історії.

З теоретико-методологічного погляду представлене дослідження не претендує на певне новаторство у цій царині, і тому цілком виправданим є звернення до класичної моделі принципів наукового пізнання, загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Разом з тим, задекларовані у підрозділі 1.3 цивілізаційний підхід, метод статистичного моделювання, статистичного спостереження слабо розкриваються у тексті дослідження.

У другому розділі дисертації висвітлено соціально-економічний розвиток області в середині 1960-х – в першій половині 1980-х рр. Варто відзначити ретельність дисертантки, яка з розрізнених матеріалів вибудувала логічний наратив розвитку різних галузей економіки, оцінки їх продуктивності, акцентуючи увагу на суднобудуванні і судноремонті, сільськогосподарському машинобудуванні, будівництві військово-морського флоту.

Однак, авторка часом буквально використовує радянську пресу та заідеологізовані роботи радянського періоду, не вдається до вкрай важливої критики джерел. Доказом цього є не тільки використання радянського мовного дискурсу у викладенні матеріалу, на кшталт: «завдяки діяльності партійних і радянських органів влади поліпшується становище...», «за п'ятирічку отримана економія...», «продуктивність праці зросла...», «завод нагороджений...», «випереджаючі темпи порівняно з високорозвиненими країнами світу», «перевиконано п'ятирічний план» тощо, але й переважно захоплення дослідниці успіхами радянської економіки. Висновкові положення, в яких авторка визнає вади та ерозії радянської економічної системи, у т.ч. на Миколаївщині, часом контрастують з викладенням основного матеріалу.

У цьому контексті не слід забувати, що одним із завдань сучасного українського історика продовжує залишатися переосмислення значного масиву «лакованого матеріалу», який у радянський період створювався з цілком конкретними ідеологічними цілями. Доступні нині матеріали ГДА

СБУ та інші джерела містять чимало даних про умови і безпеку праці, аварії на виробництві, окремі факти протестів і страйків робітників. В самвидаві українські дисиденти фіксували колективні відмови від праці у 1974–1976 рр. в Миколаєві і Одесі, причиною яких була несвоєчасна виплата заробітної платні, введення нових розцінок і норм виробітку або позбавлення премій за підсумками року. Доповнити картину могли б також листи і скарги трудящих, які надсилались до редакцій районних та обласних газет, спрямовувались до ЦК Компартії.

Залучення цих фактів у перспективі здатне отримати більш об'єктивну та цілісну візію економічного розвитку регіону у досліджуваний період. Окрім того, цілком виправдана увага у підрозділі до промислового будівництва краю викликає у читача бажання зрозуміти стан і розвиток легкої та харчової промисловості, на тлі яких більш рельєфно відчутні диспропорції в розвитку економіки регіону.

У той самий час, аналізуючи розвиток аграрного сектора Миколаївщини, Ю.О. Павленко справедливо акцентує увагу на проблемах якості сільськогосподарської продукції, наголошує на негативних наслідках адміністративно-командних методів управління, нереальних зобов'язаннях, масових приписках, неправдивих рапортах про виконання, екстенсивних методах господарювання, відчуженні селян від землі.

Вагому пізнавальну цінність має третій розділ дисертації, присвячений суспільно-політичному та культурно-освітньому життю доби «застою». За широкою назвою підрозділу 3.1 «Суспільно-політичний поступ Миколаївщини застійної доби» розкривається еkleктивна палітра демографічних, етнонаціональних та русифікаційних процесів на Миколаївщині. Авторка детально (хоча часом надмірно, на наш погляд) висвітлює підготовку кадрів для Узбецької РСР. У роботі здійснена спроба показати роль «шістдесятництва» в суспільному просторі краю, окремі прояви нонконформізму серед інтелігенції та робітників, у т.ч. їх реакцію на введення радянських військ на територію Чехословаччини. Дисертантка

звертає окрему увагу на релігійне дисидентство як відповідь на політику державного атеїзму та боротьбу проти сектантства. Безумовно, кожен з цих сюжетів заслуговує на окремі глибокі розвідки, що можуть стати перспективою подальших досліджень. Тут виявляється «вічна» проблема дотримання балансу між глибиною і широтою дослідження.

Підрозділ 3.2 є ширшим за змістовним наповненням, аніж заявлений у назві, адже містить не тільки сюжети щодо культурно-освітнього та духовного розвитку краю, а й торкається питань охорони здоров'я, житлового будівництва, сфери послуг, тобто питань соціальної політики. Дисертантка з належною деталізацією розкриває будівництво нових лікарень та їх обладнання, транспортне, комунальне обслуговування населення, капітальне будівництво, питання розвитку торгівлі, матеріально-технічне оснащення навчальних закладів Миколаївщини.

Однак конкретні досягнення у цих царинах, підкріплені цифрами і фактами, бажано було б показати, не оминаючи вад радянської модернізації, а саме тотального дефіциту та низької якості послуг.

Враховуючи, що радянська преса відігравала роль механізму ідеологічної політики в Україні, виступала засобом впливу на формування свідомості, моральних і ціннісних імперативів, важливим є звернення дисертантки до цього виду ЗМІ. Дослідниця наводить кількісні параметри щодо місцевої преси, обласних, районних, фабрично-заводських, колгоспних і радгоспних багатотиражних газет, стінних і сатиричних видань, що виходили у досліджуваній період на Миколаївщині.

Як слушно зауважує авторка, на кінець 60-х років внаслідок посиленої політики русифікації України у Миколаєві зовсім зникли українські школи.

Варто вітати територіальний патріотизм Ю.О. Павленко в її захопленні успіхами розбудови Миколаївського державного педагогічного інституту, в якому з серпня 1976 р. був утворений історичний факультет.

Належним чином описаний розвиток фізкультурно-оздоровчого, краєзнавчого руху, художньої самодіяльності, музейної справи. Разом з тим,

робота виграла б у випадку проекції цих сфер на повсякденне життя населення Миколаївщини.

Четвертий розділ дисертації присвячений аналізу економічних, суспільно-політичних процесів і національно-культурного життя на Миколаївщині у добу «перебудови». Зауважимо, що сама назва розділу «В період перебудови (1985-1991)» тяжіє до публіцистичного стилю, не властивого дисертаційним роботам, а формулювання не містить проблемності. Разом з тим, матеріал розділу є концентрованим і змістовним.

Розглядаючи суспільно-політичні процеси та національно-культурне життя на Миколаївщині доби «перебудови» авторка висвітлює політизацію населення, формування позадержавних громадських організацій, наростання нонкомформізму. На конкретних фактах продемонстровано, що Миколаївщина відбивала загальноукраїнську тенденцію національно-визвольного забарвлення усіх напрямів опозиційного руху (в т.ч. «нейтрального» екологічного), що переросло у постановку питання про суверенізацію України.

Дисертантка аналізує рух «зелених», заснування на Миколаївщині організацій Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, діяльність Української Гельсінської Спілки, заснування історико-просвітницького товариства «Меморіал». Однак, поза увагою дослідниці залишились такі напрями опозиційного руху, як молодіжний, робітничий, релігійний, які у своїй синергії схиляли суспільну думку до дистанціювання України від союзного центру.

Важливим є висвітлення у роботі донедавна малосистематизованих і розпорошених даних щодо кризи на Миколаївщині комуністичної системи та реакції населення на процеси унезалежнення України. Цілком слушним є твердження Ю.О. Павленко про те, що «брак об'єктивної інформації та стереотипи мислення, засновані на беззастережній слухняності, перешкодили частині миколаївців адекватно оцінити ситуацію під час путчу ГКЧП». Описані у дисертаційній роботі обставини оцінки ГКЧП обласною верхівкою

ілюструють амбівалентність цінностей партноменклатури, яка засудила дії путчистів на сесії Миколаївської обласної ради лише 29 серпня 1991 р.

Загалом, в регіональному вимірі події 1991 року залишаються маловивченими, попри їх епохальну роль для українського державотворення. Так, на запорізькому матеріалі професором Ф.Г.Турченком видана 2011 р. книга «ГКЧП і проголошення незалежності України: погляд із Запоріжжя», в якій на підставі документів, спогадів активних учасників і свідків подій аналізується ставлення до заколоту і проголошення незалежності комуністичної номенклатури регіону, опозиційних сил, розкривається поведінка в ці драматичні дні окремих високопосадовців і пересічних громадян, позиція державних структур і громадських об'єднань.

Висновки дисертації відповідають основним завданням дослідження, з достатньою чіткістю відбивають ключові результати роботи. Разом з тим, їм бракує більш глибокого рівня теоретичного осмислення та концептуалізації, формулювання спільних і відмінних тенденцій та закономірностей, характерних для Миколаївщини на загальноукраїнському тлі.

Важливо, що представлений у дисертації фактичний матеріал може стати підґрунтям для постановки і вирішення нових дослідницьких завдань, зокрема таких, як формування історичної пам'яті, суспільної свідомості та національної ідентичності мешканців краю, їх типовості чи унікальності для Південної та Східної України, тяглості цих явищ в умовах незалежної України.

У цілому, попри висловлені зауваження, які є невід'ємною ознакою якісного дослідження, представлена дисертація оцінюється позитивно. Робота є завершеною і самостійною, вирізняється науковою новизною, прирощенням наукового знання, що має істотне значення для історичної галузі науки.

На експертну думку офіційного опонента, текст дисертації не містить несанкціонованих текстових запозичень без посилань на джерело (академічного плагіату).

Робота написана відповідно до норм сучасної української мови, мовні огріхи є поодинокими. Автореферат належним чином відбиває структуру та основні положення дисертації.

З огляду на вищезазначене, дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її авторка – Павленко Юлія Олександрівна – заслуговує присудження наукового ступеню кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури і докторантури
Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов

Підпис Каганова Ю.О. засвідчую:

Вчений секретар

Запорізького національного університету

В.П. Снежко